

ULUĞBEYİN HAZİNESİ ROMANINDA TARİHİ GERÇEKLİK HISTORICAL ACCURACY IN THE TREASURE OF ULUGBEK NOVEL

HÜSEYİN BAYDEMİR

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Ataturk University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Letter

hbaydemir@atauni.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1784-1792

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-60, Eylül- September 2017 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 29.07.2017
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 06.09.2017
Sayfa-*Pages* : 167-180
DOI- : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3791>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by iThenticate.

ULUĞBEY'İN HAZİNESİ ROMANINDA TARİHİ GERÇEKLIK*
HISTORICAL ACCURACY IN THE TREASURE OF ULUGBEK NOVEL

HÜSEYİN BAYDEMİR

Öz

Adil Yakuboğlu, 20. yüzyıl Özbek edebiyatının önde gelen yazarlarından biridir. Bütün romanları içinde en başarılı olanı Uluğbey'in Hazinesi adlı bu tarihî romandır. Romanda Uluğ Bey ve Ali Kuşçu'nun bilimsel faaliyetleri anlatılmaktadır. Romanın Sovyetler Birliği döneminde yayımlanmış olması yazar için büyük bir başarı olarak kabul edilmektedir. Romanın böyle bir dönemde yayımlanmasına izin verilmesi, yazarın tarihî gerçeklikten ödün vermiş olabileceğini akla getirmektedir. Bu makalede romandaki tarihî unsurlar (kişiler, yerler, olaylar) tespit edilerek, aynı dönemi anlatan tarihî kaynaklarla mukayese edilmiş; romandaki tarihî gerçeklik düzeyi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Böylece yazarın tarihî gerçekliğe bağlılığıyla birlikte okuyucuya vermiş olduğu mesaj gözler önüne serilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adil Yakuboğlu, Adil Yakubov, Uluğbey'in Hazinesi, Uluğ Bey, Ali Kuşçu, roman, Özbek.

Abstract

Odil Yoqubov is one of the prominent authors of 20th century Uzbek literature. The historical novel called Treasure of Ulugbek is the most successful among all of his works. The novel describes the scientific activities of Ulugbek and Ali Qushchi. The publication of a novel on such topic during the Soviet era is viewed as a big accomplishment of the author. Allowing this publication during such era, however, makes one think the author could have made concessions on historical accuracy. This article attempts to explore the level of historical accuracy in the novel by examining the historical elements (people, places, and events) and comparing them with historical sources describing the same period. As a result, the author's message to the reader is exposed in addition to his devotion to historical accuracy.

Key Words: Odil Yoqubov, Ulugbek, Ali Qushchi, Ulug'bek Xazinası, novel, Uzbek.

Giriş

Adil Yakuboğlu (1926-2009) yirminci yüzyıl Özbek edebiyatının önde gelen yazarlarından biridir. Hikâye, povest (uzun hikâye), roman ve tiyatro türlerinde eserler vermiştir. Uluğbey'in Hazinesi, Köhne Dünya, Adalet Menzili romanları ve Mukaddes adlı uzun hikâyesi Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Uluğbey'in Hazinesi ve Köhne Dünya tarihî romanlardır. Uluğbey'in Hazinesi 1974 yılında Taşkent'te yayımlanır ve edebî muhitte büyük yankı uyandırır. Aybek'in *Nevaî* adlı meşhur tarihî romanından tam yirmi yıl sonra Özbek edebiyatı şaheser sayılabilecek yeni bir tarihî romana kavuşmuş olur.

* Bu makale Atatürk Üniversitesi BAP (Başlangıçtan Günümüze Özbek Romancılığı, Proje No: 2013/181) kapsamında hazırlanmıştır

Türkiye’de doğrudan Uluğbey’in Hazinesi romanını konu alan makaleler yayımlanmış (Söylemez, 1998; Söylemez, 2005: 170-180; Morkoç, 2012) ve yazarın Türkiye Türkçesine aktarılmış romanları üzerine edebiyat tezleri (Mutlu 2011; Ercan 2017) hazırlanmıştır. Bu makalede diğer çalışmalardan farklı olarak, romanda geçen tarihî unsurlar, tarih kaynaklarıyla karşılaştırılmış ve romanın tarihî gerçeklik düzeyi ortaya çıkarılmıştır. Ancak makalenin bir bütün olarak daha anlaşılır olması için, önce romandaki zaman, mekân ve muhteva üzerinde de kısaca durulmuştur.

Romanda Zaman, Mekân ve Muhteva

Eserin başında geçen *“İşte birkaç yıl önce, uzak Hirat’tan Hakan-ı Said adıyla bilinen Şahrüh Mirza’nın vefat ettiği yolundaki uğursuz haber geldiğinden bu yana Maverâünnehir ve Horasan semâlarına kara bulutlar yığılıp kalmıştı. Timur’un oğulları taht ve saltanat uğruna kıyasıyla bir kavgaya tutuşmuşlar, ...”* (Yakuboğlu, 1993: 6) ifadeleriyle romandaki olayların Şahrüh Mirza’nın vefatından birkaç yıl sonra, Maverâünnehir bölgesinde taht kavgalarının yaşandığı bir dönemde başladığı belirtilmektedir. Şahrüh Mirza, Emir Timur’un oğlu olup, 24 Zilhicce 850 (12 Mart 1447) tarihinde vefat eder (Aka, 2010: 294). Uluğ Bey ise babası Şahrüh Mirza’dan iki yıl sonra, 8 veya 10 Ramazan 853 (25 veya 27 Ekim 1449)’te vefat eder (Unat, 2012: 128). Emir Timur’un vefatından kısa bir süre sonra Maverâünnehir bölgesinde hâkimiyeti sağlayan Uluğ Bey, babasının vefatından sonra bütün ülkenin hâkimi olur. Romanın olay örgüsü, Uluğ Bey’in bu iki yıllık hâkimiyetinin ve aynı zamanda ömrünün son bir iki haftası içinde başlar: *“... Recep ayının başlarında şah hazretleri asker toplayarak Ceyhun nehrini geçmiş, fakat başkentte çıkan karışıklıklar onu tekrar Semerkant’a dönmeye mecbur etmişti. Şu günlerde ise şehir bazı dedikodularla çalkalanıyordu: Güya şehzade askerleriyle Ceyhun’u geçip Keş’e doğru yaklaşmakta idi”* (Yakuboğlu, 1993: 6). Aynı gün Keş (Şehrîsebz)’in kaybedildiği haberi gelir (Yakuboğlu, 1993: 24). Uluğ Bey’in Recep ayının başlarında yaptığı sefer geriye dönük bir eylem olarak verildiğine ve Mirza Abdullatif’in babası üzerine sefere çıkıp onun ordusunu dağıttığı tarih, ilgili kaynaklarda hicrî 850 Şaban yani Eylül-Ekim 1449 (Barthold: 136) şeklinde kesin olarak verildiğine göre romanın başlangıç zamanı 850 Şaban ayının ortaları olarak gösterilebilir. Romanın olay örgüsü yoğun olarak altı ay içinde geçen hadiseleri kapsar. Babası Uluğ Bey’i öldürerek tahtı zorla ele geçiren Mirza Abdullatif de yaklaşık altı ay sonra öldürülür. Romanın asıl olay örgüsü Abdullatif’in öldürülmesinden birkaç gün sonra biter. Fakat yazar yaklaşık yirmi yıl sonrasına atlar ve romanı Ali Kuşçu’nun Semerkant’ı terk etmesiyle bitirir: *“Hicri 872 senesinin bir sonbahar günüydü. Semerkant’tan yola çıkan yüz develik büyük bir kervan kuşluk vakti Dargam’dan geçip düz ovaya açılmıştı. ... İşte şurada, şu çalıkların yanında uzun uzun kucaklaşıp gözyaşı dökmüşler; üstad [Uluğ Bey] gözyaşları arasında son vasiyetini, son arzularını söyleyerek vedalaşmıştı. Ertesi gün ise o meş’um haber [Uluğ Bey’in öldürülüşü] başkenti, ... bütün Maverâünnehir’i mateme boğmuştu. ... O günden bugüne tam yirmi yıl geçmiştir!”* (Yakuboğlu, 1993: 350, 352). Öyleyse romanın olay örgüsü hicrî 850 Şaban ayının ortalarından 872 yılının sonbaharına kadar yaklaşık yirmi yıllık (M. 1447-1467) bir zaman dilimini kapsamaktadır.

Romanda mekân olarak merkez, Semerkant şehri ve yakın çevresidir. Olaylar çoğunlukla Gökсарay, Uluğbey Medresesi, Uluğbey Rasathanesi, Emir Timur Dönemi’nde

şehrin yakınlarında yaptırılan bağlar ve köşklere Bağ-ı Cihan, Bağ-ı Meydan'da Çil Sütun Köşkü, Urgut Dağları ve bu dağların eteklerinde bulunan mağaralar, Semerkant yakınlarındaki Dimeşk, Bağdat, Kahire, Nagara Tepe köylerinde geçmektedir. Romanda geriye dönüş yöntemiyle dolaylı olarak Hirat, Keş, Şeş, Yessi gibi şehirler ile Maveräünnehir bölgesi ve Horasan diyarlarındaki muhtelif yerlerde cereyan etmiş hadiselerden de bahsedilmektedir. Bu bölgelerin tamamı Timurlular saltanatındadır.

Roman iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, din adamlarının kışkırtmalarıyla Uluğ Bey'in oğlu Abdullatif başkente doğru yürür. Uluğ Bey'in en büyük korkusu, dünyanın dört bir yanından toplatılmış kitaplara zarar gelmemesidir. Hazine olarak gördüğü kitapları saklaması için Ali Kuşçu'yu görevlendirir. Uluğ Bey öldürülür, tahta Abdullatif oturur. Ali Kuşçu kitapların bir kısmını saklamayı başarır. Romanın ikinci bölümü Abdullatif dönemine aittir. Ali Kuşçu'nun sakladığı kitapların peşine düşülür fakat bulunamaz. Ali Kuşçu hapse atılır, baskı yapılır ama üstadı Uluğ Bey'in vasiyetine sadakatle bağlı kalır. Yaklaşık altı ay sonra Abdullatif de öldürülür. Maveräünnehir bölgesindeki taht kavgaları son bulmadığı için Ali Kuşçu yirmi yıl sonra Semerkant'ı terk eder. Her iki bölümünde olayların merkezinde yer alan ortak kahraman Ali Kuşçu'dur. Romanda bu tarihî olaylara paralel olarak arka planda Kalender Karnakî ve Hurşide Banu'nun hüznünlü aşk hikâyesi anlatılır. Romanı Türkiye Türkçesine aktaran D. Ahsen Batur, yazarla yaptığı görüşmeye binaen, bu iki sevgili ve Mevlânâ Muhiddin'in efsanevî kahramanlar, diğerlerinin çoğunlukla gerçek kişiler olduğunu romana yazdığı sonsözde belirtir. Bunlar haricinde kalan tipler ise hayalidir.

Romandaki Tarihi Unsurların Kaynaklarla Mukayesesi

Romanda Uluğ Bey'in hayatının son bir iki haftasında yaşanan olaylar işlenmiştir. Fakat yazar geriye dönüş tekniğiyle yer yer geçmişte yaşanmış olaylara da atıfta bulunmakta, bazen Uluğ Bey'in kafasında canlanan hatıralar vesilesiyle okuyucuya eski hadiseleri de anlatmaktadır. Bu hadiselerden biri, yaklaşık yirmi yıl önce Kıpçak Hanı Barak Bey'in Sıgnak ve Yessi şehirlerine ani baskın yapması, bu baskından Uluğ Bey'in kendisinin bile canını zor kurtarmasıdır. Uluğ Bey savaşı kaybetmiş ve Yessili yiğitler tarafından kurtarılmıştır. Bu yiğitlerden biri de Kalender Karnakî'dir (s. 36). Küçük farklarla böyle bir savaşı tarihi kaynaklar da doğrulamaktadır. Özbek ulusundan işbaşına gelen Burak, Sırderya boylarında bulunan Sağanak şehrinin şeriat ve örf hukukuna göre dedesinden miras olarak kendisine ait olduğunu iddia eder. Bunun üzerine Uluğ Bey ve kardeşi Cuki orduyla bu bölgeye sefere çıkar. *"Sağanak'a yakın tepemsi bir yerde sayı bakımından Çağataylardan daha az olan Özbek askeri Mirzâ Cuki üzerine saldırdı. Çağataylar ani bir saldırıya uğrayınca kaçmaya başladılar. Her iki mirza savaş alanından ancak zor kullanılarak geri getirilebildiler"* (Barthold: 88-89). Aslında bir Özbek hanı olan Burak/Barak, romanda Kıpçak hanı olarak gösterilmiştir.

Romanda geriye dönüş tekniğiyle aktarılan olaylardan biri de Şehzade Alauddevle ile Şehzade Abdullatif arasında cereyan etmiş olan çekişmelerdir. Şahrüh'un vefatından sonra Alauddevle ile taht kavgasına girişen Abdullatif, Gevherşad'ı hapsedirir. Mirza Uluğbey bunu duyunca çok öfkelenir. Fakat yine de Alauddevle, Abdullatif'i İhtiyaruddin Kalesi'ne hapsedirince baba yüreği dayanamaz ve oğlunu kurtarır (s. 73). Kaynaklara göre, Şahrüh Mirza Şiraz'dan Hirat'a dönerken 12 Mart 1447'de vefat eder. Gerherşad Begüm,

ordunun başına Abdullatif'i geçirir ama bir yandan da Alauddevle'ye gizlice mektup yazarak başkent Hirat'ı sağlama almasını tavsiye eder (Fayziyev, 1994: 9). Bundan haberdar olan Abdullatif, Gerherşad Begüm'ü hapis denetiminde tutar. Alauddevle, 1447 yılının Nisan ayında Abdullatif'in üzerine sefere çıkar, Gevherşad'ı kurtararak Abdullatif'i Herat'ta İhtiyareddin Kalesi'ne hapsedtirir. Daha sonra Uluğ Bey'le bir anlaşma yapmak zorunda kalır ve şehzadeyi serbest bırakır (Aka, 1995: 120-121).

Gevherşad Begüm romanda daha çok olumsuz yönleriyle ön plana çıkmaktadır. Saraya doldurduğu cahiller ordusunu Şahruh Mirza'ya karşı sürekli kışkırtması, Hirat'ta isyan çıkarttırması, komutanları öldürtmesi, şehzâdeler arasına nifak sokması ve Alauddevle ile Abdullatif'i birbirine düşürmesinden bahsedilir (s. 26). Gerçekten de Gevherşad Begüm bütün torunları arasında yalnız Mirza Baysunkar'ın oğlu Alauddevle'yi sever, yalnız onu destekler ve sırlarına ortak ederdi. Gevherşad Begüm'ün ısrarla Alauddevle'yi tahta çıkarma çabaları ve bu uğurda şehzâdeler arası ihtilafa sebep olması, tarihî kaynaklarla da sabittir. Ömrünün sonlarında da benzer entrikaların merkezinde yer aldığı için Ebu Said Mirza tarafından öldürtülecektir (Fayziyev, 1994: 10).

Kaynaklara göre Uluğ Bey'in Horasan seferi, oğlu Abdullatif ile arasının açılmasına sebep olur. 1448 yılında Şehzade Alauddevle ile babasının yardımını alan Abdullatif, Tarnab dolaylarında savaşır. Bu savaşta Uluğ Bey ordunun orta kolunu idare ederken, sağ kolun başında Abdülaziz, sol kolun başında ise Abdullatif bulunur. Savaş, Abdullatif'in üstün başarısı sayesinde kazanıldığı halde Uluğ Bey ülke hâkimlerine zaferi müjdelemek için gönderdiği fetih-nâmeleri Abdülaziz adına yazdırır (Barthold: 130). Bu durum romanda da Abdullatif'in geçmiş olayları hatırlaması vesilesiyle şöyle anlatılır: “*Sevgili oğlu, gözünün bebeği Abdulaziz'i hep başının üzerinde taşıdı. Üstüne üstlük Tarnab savaşı sırasında onun gösterdiği yiğitliği, Alauddevle'ye karşı kazandığı zaferi şehzâde Abdulaziz'e mal edip, fetvâ verdirmedi mi?*” (s. 162-163). Romanda bu Horasan seferi “başarısız” (s. 25), “uğursuz” (s. 26) olarak nitelendirilmektedir. Çünkü Uluğ Bey'in hem oğlu hem de onu bu uğursuz savaşa teşvik eden komutanlar daha sonra Uluğ Bey'den yüz çevirmişlerdir (s. 26).

Romana göre baba ile oğlun arasının açılmasının sebeplerinden biri olarak da Uluğ Bey'in, Abdullatif'in hakkı olan hazineyi Semerkant'a götürmesidir: “*Abdullatif'in İhtiyaruddin kalesine sakladığı altın ve mücevherlerini çekip elinden almadı mı? Hazineye altın lazım diyerek bütün paralarını, dedesi Şahruh Mirza'nın hediye ettiği kıymetli takılarını, mücevherlerini, Emir Timur'dan kalan altın heykelciklerini, varını yoğunu elinden çekip alıp Semerkand'a getirmede mi?*” (s. 163). Uluğ Bey hazineyi Göksaray'da gizli bir odada saklamaktadır. Odanın dört köşesinde zincirlerle bağlı dört demir sandık vardır. Sandıklardan biri açıldığında ağzına kadar ışıltılı yanan elmas, lâl, yakut, inci, zebrecet ve daha bir sürü kıymetli taşlarla dolu olduğu görülür. Uluğ Bey, Ali Kuşçu'ya bu hazinenin, Emir Timur'un Sultan Bayezid'i yendikten sonra alıp getirdiği mücevherler olduğunu söyler (s. 20). Barthold'un, Semerkand'den naklen aktardığı bilgilere göre Abdullatif, 1446 yılında ağırlıklarını o kalede bırakır. Bunlar birkaç yüz miskal ağırlığında altın ve gümüş tabaklar ile 200 Tümen¹ paradan ibarettir. Kale, Horasan seferi sırasında Abdullatif tarafından ele geçirilir. Fakat Uluğ Bey oğlunun bu hazineyi almasına izin vermez. Böylece Abdullatif, babası tarafından hakarete uğrar (s: 130, 133). Romanda Uluğ

¹ Bir tümen on bin altındır (Ahmad 1991: 41).

Bey'in sandıklar dolusu hazineyi Göksaray'da tutması da tarihî kaynakların verdiği bilgiyle örtüşmektedir. Gerçekten de Semerkant'ta Emir Timur döneminde yaptırılan Göksaray daha çok devlet hazinesinin saklanması ve hapishane olarak kullanılmıştır (Aka, 1995: 164, Barthold: 36).

Romanda yer yer hatıralar vesilesiyle geriye dönük olarak kesik kesik verilen Uluğ Bey biyografisi birleştirildiğinde kaynaklarda verilen bilgilerle genelde paralel olduğu görülmektedir (Uluğ Bey hakkında daha geniş bilgi için bk. Abdullayev ve Hikmatullayev, 1969; Ahmedov, 1989; Ahmadov, 1991; Sayılı, 1991; Abdurahmanov, 1993; Ahmad, 1994; Muhammadjonov, 1994; Aka, 1995; Asqarov vd., 1996; Barthold; Unat, 2012). Yalnız, Uluğ Bey ile Mirza Abdullatif'in ordularının son karşılaşması hususunda yazarın konuyu biraz farklı işlediği görülmektedir. Romana göre Abdullatif'in orduyla üzerine geldiğini öğrenen Uluğ Bey, Abdullatif'in ordusunu Semerkant yakınlarında karşılar. Uluğ Bey, kendi ordu komutanlarının satılmış olduklarını anlayınca savaşa girmeye cesaret edemez ve şehre geri döner (s. 72-83). Kaynaklara göre Uluğ Bey savaştan vazgeçmemiş, 1449 yılı Eylül veya Ekim ayında bu savaş yapılmış ve Uluğ Bey yenilmiştir (Barthold 1997: 136). Barthold eserinde Uluğ Bey ve dönemine ilişkin ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu esere göre o dönemde Semerkant Valisi Miranşah, başkadı ise Hacı Miskin'dir. Hacı Miskin, Uluğ Bey'in hal'ine onay vermez. Şahrühiye Kalesi'nin komutanı İbrahim Bey'dir. Uluğ Bey hacca gitmek düşüncesiyle şehirden ayrıldığında ona refakat eden kişi Emir Muhammed Hüsrev'dir. Uluğ Bey'in katili ise Abbas adında birisidir (s. 136-137). O yıllarda Şeyhülislam ise Burhaneddin (Ahmedov, 1989: 201)'dir. Bu ayrıntılar romanda da (s. 11, 63, 83, 97, 128, 145) yer almaktadır.

Uluğ Bey'in, romanda az da olsa yer verilen diğer bir oğlu da Şehzade Abdülaziz'dir. Uluğ Bey, Ceyhun boylarına doğru, Abdullatif'e karşı sefere çıktığı bir sırada Semerkant'ta bıraktığı Abdülaziz şehirde bazı ailelere zulmeder. "... babasının Semerkand'da olmayışını fırsat bilen şehzâde Abdülaziz, İbrahimbey'in oğlunu öldürtüp, genç karısını kendi haremine kapatmış ve bu olay diğer komutanlar arasında müthiş tepkilere yol açmıştı" (s. 16). Gerçekten de Abdülaziz yaptığı baskılar yüzünden şehirde bir ayaklanmanın çıkmasına sebep olmuştur (Barthold: 135-136). Abdülaziz yakın bir zaman sonra kardeşi Abdullatif tarafından öldürtülecektir (Yakuboğlu, 1993: 233; Aka, 1995: 124).

Kaynaklara göre Mirza Abdullatif, kendisinden memnun olmayan beyler ve Uluğ Bey'in intikamını almak için bir araya gelen kişiler tarafından öldürülmüştür. Abdullatif, öldürülmeden bir süre önce Nizamî'nin şiirleriyle fal bakmaya çalışır, falına şu beyit çıkar: *Baba katiline padişahlık nasip olmaz, eğer olursa altı aydan fazla sürmez.*" Bir de aynı gece öldürüleceğine dair alametler içeren korkunç rüya görür. Abdullatif'i öldüren kişi Baba Hüseyin Bahadır'dur (Barthold: 140). Yakuboğlu, bu kısımları da romanda (s. 316-331) ustaca bir şekilde işlemiştir.

Romanda Uluğ Bey'in bilimsel faaliyetleri de geniş şekilde yer almaktadır. Uluğ Bey başarılı bir bilim adamı olarak tanımlanır: "*Astronomi ilmini yutan, ileri düşüncesiyle kâinat sırlarına vâkıf olan ve yeni yeni yıldızlar keşfeden ... allâme-i cihan...*" (s. 11). Rasathanede düzenli olarak dersler yapılmaktadır. Bu dersleri bazen bizzat Uluğ Bey bazen de Hocası Kadızade Rumî vermektedir: "... *Uluğbey Medresesinde okuyan öğrenciler haftada bir defa rasathaneye gelir, geceleynin astronomi ve matematik dersi alırlardı.*"

Uluğbey, “... uzayın bilinmeyen yönlerini anlatır; gökteki bütün yıldızların şemasını çıkarır, yerlerini tek tek izah ederdi” (s. 123). “Eflatun dönemi hesap sistemlerini kendilerine izah edecek olan Selâhaddin Mûsa bin Mahmud Kadızâde Rûmî’den ders dinleme bahtiyarlığına, hazretle tanışma şerefine nâil olacaklardı” (s. 13). Uluğ Bey ve Semerkant’taki bilim faaliyetleri hakkında günümüze ulaşan en önemli kaynaklardan biri Gıyasüddin-i Kâşî’nin babasına yazdığı mektuptur. Kâşî, Kadızade Rumi ile birlikte rasathanede çalışan bilim adamlarından biridir. Dolayısıyla Uluğ Bey’i yakinen tanımaktadır. Mektupta Uluğ Bey ve derslerden şöyle bahsedilmektedir: “... matematik ilimlerinde kendisinin çok derin mahareti var, astronomide cari usullerin ispatlarını çok güzel yapar ve kaideler istihracını gereği gibi bilir, Tezkire ve Tuhfe üzerinden o kadar iyi ders veriyor ki buna hiçbir ilave tasavvur olunamaz. ... Uluğ Başbuğ birkaç günde bir derslerde hazır bulunuyorlar ve huzurlarında matematik ilimler üzerinde ders verilmesini tercih ediyorlar. ... Kendisi o kadar lütfkâr, iyi kalbli ve alçak gönüllü bir insan ki, bazan medresede kendileri ile herhangi bir öğrenci arasında, hangi ilim dalında olursa olsun, öyle bir karşılıklı münakaşa olur ki bunun tavsifi imkânsızdır” (Sayılı, 1991: 77, 78, 91; ayrıca bk. Muhammadjonov, 1994: 116-122).

Romanda, Uluğ Bey’in, merhum hocası Kadızade Rûmî’yi hayırla yâd ettiği, özlediği, hatta rüyalarına girdiğine değinilir. Ayrıca Güneş ve Ay tutulması meselelerinde Kadızâde Rûmî ile Gıyâseddin Cemşid (Kâşî) arasında münazara ve tartışmaların cereyan ettiğine atıf yapılır (s. 6, 13, 32, 269). Kadızade-i Rûmî, Anadolu’da doğar, büyür ve temel eğitimini başta Molla Fenârî olmak üzere dönemin diğer meşhur âlimlerinden alır. Molla Fenârî’nin teşvikiyle Horasan ve Maverâünnehir bölgesine gider. Semerkant’ta Uluğ Bey ile tanışır ve kısa bir zaman içinde onun sevgi ve saygısını kazanarak özel hocası olur. Zic-i Koragani’nin telif heyetinde yer alır (bk. Fazlıoğlu, 2001: 98-100). Gıyasüddin-i Kâşî de mektubunda bilimsel düzeyinden, münazaralardan ve Uluğ Bey’e yakınlığından bahseder (Sayılı, 1991: 87, 89, 90).

Romanda baştan sona, Uluğ Bey’in bilimsel faaliyetlerinin merkezinde Ali Kuşçu yer almaktadır. Uluğ Bey’in öldürülmesinden yirmi yıl sonra, onun mirasını dünyaya tanıtmak maksadıyla Semerkant’ı terk eder. Kaynaklara göre Ali Kuşçu’nun doğum yeri ve tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte Uluğ Bey’in öğrencisi olduğu, Gıyasüddin-i Kâşî ve Kadızade-i Rûmî’den sonra rasathanedeki faaliyetleri yürüttüğü malumdur. Uluğ Bey öldürüldükten sonra korumasız kalır ve hacca gitmek düşüncesiyle (Irisov vd., 1961: 82; Dizer, 1988: 5; Aydın, 1989: 408; Yıldız, 2002: 7) Semerkant’tan ayrılır. Önce Herat’ta daha sonra kısa bir süreliğine Taşkent’te bulunur. Uzun bir süre Herat’ta Mirza Ebû Sa’id Bahadır’ın çevresinde görülür. Oradan Tebriz’e (1470 civarı) ve sonra da Fatih Sultan Mehmet’in daveti üzerine İstanbul’a gelir (Yıldız, 2002: 7-8). Bir başka kaynağa göre ise Semerkant’tan ayrıldıktan sonra Horasan’a geçer, oradan da Kirman’a gider ve 1465 yılında Tebriz’e varır (Ahmad, 1994: 25). Romandakinin aksine kaynaklarda Semerkant’tan ne zaman ayrıldığına dair kesin bir kayıt yoktur. Fakat Tebriz’e gelmeden önce belli bir süre muhtelif şehirlerde de ikamet ettiğine göre, romanda da belirtildiği üzere 1469’larda (s. 350, 352) Semerkant’tan ayrılmış olması ihtimal dâhilinde değildir. Romanda, Semerkant’tan ayrılış sebebi olarak Uluğ Bey’in eserlerini dünyaya tanıtmak gayesi gösterildiği halde (s. 351) kaynaklarda hac maksadına vurgu yapılmıştır. Hac maksadı, taht kavgalarının yoğun olduğu bu dönemlerde, bulunduğu mekândan sorunsuz

ayrılmak için ileri sürülmüş bir bahane de olabilir elbette. Çünkü hac farızasını yerine getirdiğine dair de herhangi bir vesika mevcut değildir.

Romanda yer alan tarihî kişiliklerden biri de Miram Çelebi'dir. Ali Kuşçu'nun öğrencisidir. Ali Kuşçu Semerkant'tan ayrıldığında o orada kalır (s. 7, 109-182). Kaynaklarda ismi Mîrim / Mîrem Çelebi olarak geçer. Osmanlı matematik ve astronomi âlimidir. Âli Kuşçu Semerkant'ta kızını Kadızade-i Rûmî'nin oğluna verir. Bu evlilikten Kutbiddin Muhammed dünyaya gelir. Kutbiddin Muhammed, Ali Kuşçu'yla birlikte İstanbul'a gelir ve İstanbul Kadısı Hocazâde Muslihuddin Efendi'nin kızıyla evlenir. Bu evlilikten ise Mîrim Çelebi dünyaya gelir (Fazlıoğlu 2005: 160). Başka kaynaklar da Mîrim Çelebi'nin İstanbul'da doğduğunu doğrular (Dizer, 1988: 6; Topdemir, 2002: 76; Yıldız, 2002: 9). Kaynaklara bakılırsa Mîrim Çelebi Semerkant'ta doğmamıştır. Dolayısıyla romanda sunulduğu üzere Semerkant'ta Ali Kuşçu'nun öğrencisi olması, Ali Kuşçu ayrılırken onun orada kalması doğru değildir. Taşkent'te neşredilen *Semerkantlı Âlimler* adlı kitapta Mîrim Çelebi'nin Kadızâde-i Rûmî ve Ali Kuşçu'nun torunu olduğu (Abdullayev ve Hikmatullayev, 1969: 74) belirtilir. Sonraki yayınlarda da aynı bilgi tekrar edilir (Ahmad, 1994: 34). Burada biraz eksik bilgi verilmektedir. Kadızâde-i Rûmî ve Ali Kuşçu'nun torunu değil, torununun oğludur. Torunları olan Kutbiddin Muhammed Semerkant'ta doğmuş lakin onun oğlu Mîrim Çelebi İstanbul'da doğmuştur. Buna benzer eksik ve yanıltıcı kayıtlar yazar Adil Yakuboğlu'nu da yanıltmış olmalıdır. Aslında Uluğ Bey Rasathanesi'nde Kadızade-i Rûmî'nin Hasan Çelebi adında başka bir torununun çalıştığı (Abdurahmanov, 1993: 15) da gerçektir. Yazarın bilerek veya tevafuken tarihî bir ismi hayali bir kahramana vermiş olması da -az bir ihtimalle de olsa- mevzubahis olabilir.

Romanda dinî kesimin Uluğ Bey ve etrafındakilere karşı çok katı bir muhalefet içinde olmaları dikkat çekmektedir. Bu kesimin başındaki isim Nakşibendiye mürşitlerinden Şeyh Nizâmeddin Hâmûş'tur. Nizâmeddin Hâmûş, sürekli, rasat işlerinin günah olduğuna, kütüphanedeki kitapların küfür içerdiğine vurgu yapar. Ona göre, bunlara bir an önce son verilmeli, kitaplar yakılmalı ve hatta onları himaye eden veya savunanlar katledilmelidir. Dinin bunu emrettiğini ileri sürer. Mirza Abdullatif tahta oturduktan sonra bu genç hükümdarı elinin içine alır ve istediğini yaptırır. Ondan destek alan Abdullatif önce babasını öldürtür, sonra bilimsel faaliyetleri tamamen durdurur ve kütüphanedeki bütün kitapları bir meydanda yaktırır (s. 174, 280-282). Şeyh Nizâmeddin Hâmûş, tarihî bir kişiliktir. Nakşi şeyhlerinden Semerkantlı bir âlimdir. 1450'li yıllarda Semerkant'ta vefat ettiği tahmin edilmektedir. Günümüze ulaşmış bir risalesi mevcuttur. Başka bir eser de ona isnat edilmektedir (Tosun, 2007: 180). Şeyh Nizâmeddin Hâmûş'un Uluğ Bey ile arasının açık olduğunu teyit eden Mevlana Ali bin Hüseyin es-Safî'nin meşhur *Reşahât Ayn'ul Hayat* adlı eserinde, bu dargınlığa sebep olarak şöyle bir hikâye anlatılır: “Şeyhin oğlu, haremdeki kadınlarla ilişkisi olduğu yönünde suçlanır ve oğlan kaçır. Şeyh ise oğlunun suçunu örtbas etmek, suça ortak olmakla suçlanır. Uluğ Bey'in huzuruna şeyhi atın üzerinde, başı açık bir şekilde getirirler. Uluğ Bey bu sırada Bağ-ı Meydan'dadır. Şeyhe karşı sert ifadeler kullanır. Şeyh Hamuş, ‘Bütün sözlerinize karşı sadece şu cevabı verebilirim: Ben Müslüman'ım. İnanırsanız ne ala! Yoksa gönlünüz neyi arzu ediyorsa onu yapın!’ Uluğ Bey bu cevaptan etkilenir ve şeyhi serbest bırakır. *Reşahât*'ta ayrıca Uluğ Bey'in şeyhi incitmesinden dolayı başarısızlıklara duçar olduğu ve öz evladı tarafından öldürüldüğü belirtilir” (Asqarov vd., 1996: 112). Başka bir rivayete göre ise bazı kimseler,

şeyhin halkı etkileyip kendisine bağladığını, her an bir isyan çıkarabileceğini söylerler. Uluğ Bey bunun üzerine şeyhin başkentten ayrılmasını ister. O sıralarda Semerkant'ta bulunan Ubeydullah Ahrâr da onu Taşkent'e götürür (Tosun, 2007: 180). Bu rivayetlere göre hükümdar ile şeyhin arası başlangıçta şahsî meselelerden dolayı açılmış ve şeyh daha sonra Uluğ Bey'e muhalefet etmiştir. Yani romanda işlendiği üzere, Uluğ Bey'in bilimsel faaliyetlerinin küfre eşdeğer olduğuna ve din adamlarının bu yüzden ona ve faaliyetlerine karşı olduklarına dair bir kayıt bulunmamaktadır.

Romanda yer verilen diğer muhalif ise Ubeydullah Hoca Ahrâr'dır. Hoca Ahrâr da Şeyh Nizâmeddin Hâmûş'un ileri sürdüğü aynı gerekçelerle Uluğ Bey ve faaliyetlerine karşıdır. Üstelik Nizâmeddin Hâmûş'tan çok daha katıdır. Uluğ Bey ve etrafındaki kişiler için *"Zirâkim Hak Taâlâ'ya şek keltürüp, ümmet-i hakikatlerini izlâl eden bütün mürtedlerin..."* (s. 222) vb. ifadeler kullanır. Şam'dan gönderdiği mektupta da Maveraünnehir'deki bütün dinsiz ve şeriata karşı olan kişilerin kılıçtan geçirilmesini (s. 275) tavsiye eder. Ubeydullah Ahrâr tarihî bir kişiliktir. Nakşi şeyhlerinden Taşkentli bir âlimdir. 1404'te Taşkent dolaylarında doğar, 1490'da Semerkant'ta vefat eder. Tasavvufta devrinin en önde gelen velilerinden sayılır. Timurlu şehzadeler ve hükümdarlar arasında büyük bir hürmet ve iltifata maliktir. Günümüze ulaşmış çok sayıda eseri vardır (Karimov, 2003; Baydemir, 2010: 124-125; Tosun, 2012: 19; Demir, 2016). Din adamlarının Uluğ Bey'i tekfir etmeleri için Uluğ Bey'in dinden uzak ve dine mugayir işler çeviriyor olması gerekirdi. Hâlbuki Uluğ Bey'in çağdaşı Gıyasüddin-i Kâşî, mektubunda Uluğ Bey'in evsafını sayarken, *"Bu sözü nezaket icabı söylemiyorum. Gerçek şu ki, Kur'an-ı Kerim'in çoğunu ezbere biliyor. Tefsirleri ve müfessirlerin her âyet hakkındaki sözleri hep aklında, bunları iyice biliyor. Her vesile ile de o durumda munasip düşen âyetleri kolaylıkla hatırlayıp zikrediyor ve çok güzel iktibaslar yapıyor. Kendisi hergün hafızlar huzurunda iki Kur'an cüz'ünü akıcı bir şekilde ve kaidelere tamamen uygun olarak okur. Bunda da hiçbir yanlış yaptığı vâki değildir. Arapça sarf ve nahiv bilgisi çok iyi ve Arapça kompozisyonu mükemmel. Aynı suretle fıkıhta vukufu derin, mantık ile edebi sanatlarda ve usulde (aruzun esasları) de behre sahibi"* ifadelerini kullanır. Zamanından süzülüp gelen bu bilgiler, Uluğ Bey'in aslında dinden pek kopuk bir yaşamının olmadığını göstermektedir. Bu durumda romanda belirtildiği gibi dönemin şeyhlerinin "dine mugayir işler çevirmesi" sebebiyle Uluğ Bey'e muhalefet etmeleri pek doğru görünmemektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere Şeyh Nizâmeddin Hâmûş ile aralarının açılması şahsî meselelere dayanmaktadır. Ubeydullah Ahrâr da gençlik dönemlerinde geldiği Semerkant'ta Nizâmeddin Hâmûş'un sohbetlerine katıldığı (Tosun, 2012: 19) için hocasının etkisinde kalmış olmalıdır. İlim her erkek ve kadına farz kılınmışken, kaynaklarda faziletleriyle anılan Ubeydullah Ahrâr (Karimov, 2003; Valixo'jayev, 2004; Komisyon, 2006: 308-367; Tosun 2012: 19-20) gibi bir velinin bilimsel faaliyetlere karşı çıkmış olabileceği düşünülemez. Adil Yakubovlu'nun romanda konuyu bu şekilde işlemesi yakın dönem tarihiyle ilgilidir. Zira Ubeydullah Ahrâr, Türkistan sufizminde sembol isimlerden biri ve döneminin en büyük velisidir. Onun hakkında yazılıp çizilenler, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Rusların Türkistan politikalarına paralel olarak değişiklik gösterir. Mesela 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında N. I. Veselovskiy, N. G. Malliskiy ve V. L. Vyatkin'in eserlerinde Ubeydullah Ahrâr müspet yönleriyle kaleme alınırken, Sovyetler Birliği döneminde yayımlanan eserlerde birden olumsuz bir tipe

dönüşüverir (Valixo'jyev, 2004: 7-10). Çünkü bilimi temsil eden Uluğ Bey ve yakınları ile dinî temsil eden bu şeyhin arasında bir dargınlığın olması, Sovyet ideolojisi için kaçırılmayacak bir propaganda malzemesiydi. Eski yazmaların doğruladığı bu kırgınlığın mahiyeti değiştirilir ve “din adamlarının bilime karşı olduğu” yönünde kara propaganda malzemesine dönüştürülür. Ancak Özbekistan'ın bağımsızlığından sonra yayımlanan eserlerde bu yanlıştan dönülür.

Romanda, Kalender Karnakî medrese eğitimini bırakır ve kalenderler arasına karışır. Gündüzleri başlarında takke, omuzlarında heybelerle sokak sokak, kapı kapı dolaşarak Hû çeken bu kalenderler geceleyin tamamen başka bir hal alırlar: “*Kenevir kokusu yayılmış olan dergâhta kara güğümler kaynar; bazıları haşhaş ezer, bazıları eski kuşaklarının arasından afyon yaprağı çıkarırlar...*” (s. 61). Kalenderilik veya Kalenderiyye, ibadete pek önem vermeyen, kalp temizliği ve dünya nimetlerinden uzak durmakla iktifa eden, kalenderî bir hayat tarzını benimseyen bir sufi ekolünün adı olup, kaynakları eski Hint ve İran kültürlerine kadar uzar. Kalenderilikten bahseden eski kaynakların bir kısmında, Kalenderiyye mensuplarının afyon, esrar vb. keyif verici maddelerden uzak durmadıklarına, 12-13. yüzyıllarda İran'daki Kalenderî zümreleri arasında yaygın bir biçimde esrar çekildiğine dair kayıtlar mevcuttur (Azamat, 2001: 253-256; Erkal, 2016: 40-41).

Romanda geçen yer ve mekân adları tamamen gerçektir ve tarihî kaynaklara da uygundur. Dervâze-i Ahenîn, Bağ-ı Meydan Kapısı, Şahruhiye Kalesi, Kûhek Tepesi, Dargam, Ab-ı Rahmet, Bağ-ı Cihan, Bağ-ı Meydan'da Çil Sütun Köşkü gibi Semerkant ve çevresindeki yer ve mekân adlarına Baburnâme'de de (s. 66, 69-72) değinilmektedir. Romanda, Semerkant yakınlarındaki Dimeşk, Bağdat ve Kahire köylerinin isimlerine sıkça rastlanır. Bu köyleri Emir Timur kurdurmuş ve adlarını da o vermiştir (Barthold: 37). Yine romanda Şehrisebz ve Taşkent şehirlerinin adları da o dönemlerdeki isimleriyle Keş ve Şeş olarak kullanılmıştır.

Sonuç

Romanın şahıs kadrosunun çoğunlukla tarihî kişiliklerden oluştuğu görülmektedir. Mirza Uluğ Bey, Kadızade-i Rûmî, Ali Kuşçu, Mirza Abdullatif, Mirza Abdülaziz, Mirza Alauddevle, Gevherşad Begüm, Miram (Mirîm/Mirem) Çelebi, Şeyh Nizâmeddin Hâmûş, Ubeydullah Hoca Ahrâr, Miranşah, Hacı Miskin, Şeyhülislam Burhaneddin, İbrahim Bey, Emir Muhammed Hüseyin ve Baba Hüseyin Bahadır tarihî kaynaklarla da doğrulanabilen isimlerdir. Yer ve mekân adlarını da kaynaklar teyit etmektedir.

Uluğ Bey, romanda bir hükümdardan ziyade bilim adamı yönüyle ön plana çıkarılmıştır. Gerçekten de Uluğ Bey asıl şöhretini bilimsel çalışmaları ve bu yöndeki muvaffakiyeti ile elde etmiştir. Romanda Uluğ Bey'in öldürülme sahnesi, tarihî kaynakların bütün teferruatıyla aktardığı bilgilere uygun bir şekilde işlenmiştir. Abdullatif'in babasını öldürtmesinin gerekçeleri roman ve tarihî kaynaklarla kısmen örtüşmektedir. Romana göre baba ile oğul ordularıyla cepheye çıkmış ama savaş olmadan Uluğ Bey yenilgiyi kabul etmiştir. Kaynaklara göre bu savaş olmuştur. Kaynaklara göre baba ile oğlunun arasının açılmasının başlıca iki sebebi vardır. Birincisi, son zamanlarda Uluğ Bey'in, diğer oğlu Abdülaziz'i Abdullatif'ten üstün tutmasıdır. İkincisi ise Uluğ Bey'in Abdullatif'e ait hazineye el koyması ve onu başkentten uzak tutmaya çalışmasıdır.

Bu iki sebep romanda ustaca bir şekilde işlenmiş olmakla birlikte, üçüncü bir sebep olarak, “Uluğ Bey’in din adamları tarafından -bilimsel çalışmalarından dolayı- tekfir edilmesi” gerekçesi ilave edilmiştir. Uluğ Bey’in öldürülmesi romanda bu son gerekçe etrafında ele alınmıştır. Fakat kaynaklar bu son gerekçeyi doğrulamamaktadır.

Babasını tekfir ederek öldürmesi sebebinin dışında Abdullatif ve kardeşi Abdülaziz, Gevherşad Begüm ve Alauddevle hakkında verilen bilgiler kaynaklarla uyusmaktadır. Yalnız kaynaklar, Gevherşad Begüm’ün hapsedilmesinin önemli bir sebebi olarak torunu Alauddevle’ye gizli bir mektup göndermesini gösterirler. Bu ayrıntı dışında diğer sebepler ve Abdullatif’in öldürülmesi sahnesi kaynaklardaki şekliyle ve bütün ayrıntılarıyla romanda ustalıkla işlenmiştir.

Romanda Uluğ Bey’in bilimsel faaliyetleri ve bu alandaki yardımcıları, döneminin kaynaklarında verilen malumata çoğunlukla uygun olarak ele alınmıştır. Yalnız, Ali Kuşçu’nun Semerkant’tan Uluğ Bey’in vefatından yirmi yıl sonra ayrıldığına dair kaynaklarda malumat yoktur. Ali Kuşçu ile ilgili eldeki bilgiler birleştirildiğinde Semerkant’tan çok daha erken ayrılmış olabileceği görülmektedir. Romanda Ali Kuşçu’nun öğrencisi Miram Çelebi de tarihî bir kişiliktir fakat gerçekte Semerkant’ta değil İstanbul’da doğmuş, büyümüş ve eğitimi almıştır. Bu konuda roman ve tarihî kaynaklar arasında uyumsuzluk vardır. Yazarı bu konuda yanıtlan muhtemel sebeplerden biri, yukarıda da belirtildiği gibi Özbekistan’da yayımlanmış bazı kaynaklarda Mirim/Mirem Çelebi hakkında eksik bilgiler aktarılmış olmasıdır.

Yazar, Kalenderilikle ilgili kısımlarda da gerçekçidir. Kalenderlerin kılık kıyafetleri, kapı kapı gezmeleri, zikirleri ve hatta neşe veren maddeleri tüketmeleri kaynaklarla doğrulanabilmektedir. Kalenderilikle ilgili yayımlar, bu ekolün temelini eski Hint ve İran kültüründen aldığı belirtir. Bu kültürlerle Maverâünnehir bölgesi en az bin yıldan beri yakın bir ilişki içinde olduğu için Kalenderiliğin müspet veya menfi ‘bütün yönleriyle’ Orta Asya’ya yayılmış olması pek doğaldır. Orta Asya destanlarında da kalenderlerin sıkça karşılaşılan bir motif olması, Kalenderilik ekolünün bu bölgede çok eskiden beri var olduğunu göstermektedir.

Romanda menfi olarak yer verilen Şeyh Nizâmeddin Hâmûş ve Ubeydullah Hoca Ahrâr da tarihî kişiliklerdir. Romanın akışından, tarikat geleneğinde Ubeydullah Hoca Ahrâr’ın Şeyh Nizâmeddin Hâmûş’a göre daha üstte olduğu görülmektedir. Hoca Ahrâr, Nizâmeddin Hâmûş’u yönlendirmektedir. Romandaki kurgu bu yönüyle gerçeği çok yansıtmamaktadır. Çünkü gerçekte Nizâmeddin Hâmûş yaş itibarıyla daha büyüktür ve Ubeydullah Hoca Ahrâr’ın müridlerinden biridir. Velilikte daha sonra müridini geçmiştir fakat tarikat geleneğinde müridin müridini bilerek yönlendirmeye kalkması tasavvuf adabına aykırıdır. Kaynaklar, özellikle Şeyh Nizâmeddin Hâmûş ile Uluğ Bey’in arasının açık olduğunu doğrulamaktadır. Fakat romanda bunun sebebi kaynaklardakinden çok farklı işlenmiştir. Bu dargınlığın sebebi tamamen şahsi meselelere dayandığı halde, romanda, din adamlarının bilimsel faaliyetlere karşı olmaları ve bu işlerle uğraşanları tekfir etmeleri şeklinde bir sebep üretilmiştir. Romanın Türkiye’deki neşriyatlarında da bu sebep mutlak doğruymuş gibi gösterilmiş; romanı konu edinen bazı makalelerde de aynı yanlış tekrar edilmiştir. Uluğbey’in Hazinesi, roman tekniği açısından çok başarılı olmakla birlikte, -yayımlandığı dönemin şartları gereği- egemen ideolojinin tamamen dışında kalmıştır da denilemez. Bu tespitten maksat yazarı yargılamak değil, eser ve yazıldığı

dönem ilişkisi üzerine dikkat çekmektir. Yazar, Sovyetler Birliği döneminde yazarlar için özgür bir ortam bulunmadığını (Şerif, 2009: 28-29), yazarlık faaliyetini icra ederken kendisinin de dönemin siyasetinin tamamen dışında kalamadığını (Baydemir ve Akhmedov, 2013: 313-314) beyan etmiştir. Fakat öbür taraftan bu romanın oldukça olumlu bir misyonu da olmuştur. Tarihi meselelerin rahat bir biçimde yazılmadığı ve özellikle Sovyetler Birliği'nde uzay çalışmalarının belli bir merhaleye geldiği bir dönemde, bu roman Özbek okuyucusuna öz tarihini anlatmış; kendi geçmişlerinde de Uluğ Bey, Ali Kuşçu gibi deha gökbilimcilerin varlığını hatırlatmıştır. Böylece, zayıflayan özgüven duygusunu ayağa kaldırmaya ve millî kimliğin yeniden inşasına hizmet etmiştir. Zaten romanın bu gayeyle yazılmış olduğu da çok açıktır.

Kaynaklar

- Abdullayev-Hikmatullayev. (1969). *Samarqandlik olimlar*. Toshkent: O'zbekiston SSR Fan nashriyoti.
- Abdurahmanov. A. (1993). *Ulug'bek akademiyasi*. Toshkent: Komuslar bosh tahririyati.
- Ahmad, Ashraf. (1994). *Ulug'bek Muhammad Tarag'ay*. Toshkent: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti.
- Ahmedov, Ashraf. (1991). *Ulug'bek – Hayoti va faoliyati*. Toshkent: O'zbekiston SSC Fan nashriyoti.
- Ahmedov, Bo'ribov. (1989). *Ulug'bek*. Toshkent: Yosh Gvardiya nashriyoti.
- Aka, İsmail. (2010). “Şâhruh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*-38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 293-295.
- Aka, İsmail. (1995). *Timurlular*. Ankara: TDV Yayınları.
- Asqarov, Ahmadali vd. (1996). *Temur va Ulug'bek davri tarixi*. Toshkent: Komuslar bosh tahririyati.
- Aydın, Cengiz. (2001). “Ali Kuşçu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*- 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 408-410.
- Azamat, Nihat. (2001). “Kalenderiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*- 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 253-256.
- Baburnâme “Babur'un Hâtratu”*. (haz. Reşit Rahmeti Arat). 2000. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Barthold, Wilhelm. *Uluğ Beg ve Zamanı*. (çev. İsmail Aka). 1997. Ankara: TTK Yayınları.
- Baydemir, Hüseyin-Khurshid Akhmedov. (2013). “Özbek Yazar Odil Yoqubov ile Söyleşi”. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*- 51. 311-318.
- Baydemir, Hüseyin. (2011). “Adil Yakuboğlu'nun Köhne Dünya Romanında Kültürel Düzey”. Bilge Seyidoğlu Kitabı. İstanbul: Dergâh Yayınları. 144-153.
- Baydemir, Hüseyin. (2010). “Bâbürnâme'de Folklorik ve Etnografik Unsurlar”. *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*-7. 107-134.
- Demir, Cengiz. (2016). “Baburnâme'de Hoca Ubeydullah Ahrar”. *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*-5(2). 651-660.
- Dizer, Muammer. (1988). *Ali Kuşçu*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ercan, Murat. (2017). *Adil Yakubov'un Romanlarında Kadın*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Erkal, Abdulkadir. (2016). *Osmanlı Toplumunda ve Edebiyatında Afyon ve Esrar*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Fayziyev, Turg'un. (1994). *Temuriy Malikalar*. Toshkent: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti.
- Fazloğlu, İhsan. "Kadıızâde-i Rûmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. (2001). s. 98-100.
- Irisov vd. *O'rta Osiyolik qirq olim*. Toshkent: SSR Fanlar Akademiyasi nashriyoti. (1961).
- Karimov, Elyor. Ho'ja Ahror hayoti va faoliyati. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti. (2003).
- Komision. (2006). *Türk Dünyası Evliyalari I (Özbekistan)*. İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları.
- Morkoç, Ayvaz. "Adil Yakubov'un "Uluğbey'in Hazinesi" Romanında Tarikatlar ve Faaliyetleri". *The Journal of Academic Social Science Studies*. 5 (2). 201-214.
- Muhammadjonov, Abdulahad. *Temur va Temuriylar saltanati*. Toshkent: Komuslar bosh tahririyati. (1994).
- Mutlu, Kübra. (2011). *Adil Yakubov'un Romanlarında Sosyal ve Kültürel Meseleler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi.
- Sayılı, Aydın. (1991). *Uluğ Bey ve Semerkanddeki İlim Faaliyeti Hakkında Gıyasüddin-i Kâşî'nin Mektubu*. Ankara: AKM Yayınları.
- Söylemez, Orhan. (1998). "Adil Yakuboğlu'nun Tarihi Romanı: Uluğbey'in Hazinesi". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*-10. 301-308.
- Söylemez, Orhan. (2005). *Türk Dünyası Edebiyatları Roman I*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Şerif, Babahan Muhammed. (2009). "Özbek Edebiyatının Yaşayan En büyük Yazarı Adil Yakupov". *Kardeş Kalemler Aylık Avrasya Dergisi*. 3(33). 26-31.
- Topdemir, H. Gazi. (2002). "Mirîm Çelebi'nin Gökkuşluğu ve Hâlenin Oluşumu Adlı Optik Kitabı Üzerine Bir Değerlendirme". *OTAM-Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*-13. 75-89.
- Tosun, Necdet. (2007). "Nizâmeddin Hâmûş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*-33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 180-181.
- Tosun, Necdet. (2012). "Ubeydullah Ahrâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*-42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 19-20.
- Unat, Yavuz. (2012). "Uluğ Bey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*-42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 127-129.
- Valixo'jayev, Botirxon. *Buyuk ma'naviy murshid*. O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi fan nashriyoti.
- Yakuboğlu, Adil. (1993). *Uluğbey'in Vasiyeti*. (Akt. D. Ahsen Batur). İstanbul: Çağdaş Yayıncılık. (Not: Romanın Türkiye Türkçesiyle ilk baskısı bu adla çıkmış. Sonraki baskıları aslına uygun olarak Uluğbey'in Hazinesi adıyla neşredilmiştir.)
- Yıldız, Musa. (2002). *Bir Dilci Olarak Ali Kuşçu ve Risâle Fî'l-İsti'âre'si*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yoqubov, Odil. (1994). *Uluğ'bek xazinasi*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.